

and reconstituted through the space of a culture of real virtuality. Primary identification with, say, an ethnic group is rendered fragile and identity building becomes a complicated process" (121).

Nevertheless, the arguments developed in this article lead to a conclusion that global and local notions of place are similarly transformed and interchanged with the notions of global and local cultural identities in the *information city* unlike the relative disconnection between place, space and identity.

References and the Selected Bibliography

- Castells, Manuel (1997). *The Power of Identity: The Information Age- Economy, Society and Culture*. London: Blackwell.
- Castells, Manuel (1996). *The Rise of the Network Society*. London: Blackwell.
- Coriijn, Eric (1994). "Europe's Unification and the Ethics of Leisure Studies." In *Leisure: Modernity, Postmodernity and Lifestyles*. Ian Henry (ed.). Eastborne: LSA Publications.
- Featherstone, Mike (ed.) (1990). *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. London: Sage.
- Featherstone, Mike (1995). *Undoing Culture: Globalization, Post-modernism and Identity*. London: Sage.
- Foster, Hal (ed.) (1985). *Postmodern Culture*. GB: Pluto Press.
- Freidman, Jonathan and Scott Lash (eds.) (1992). *Modernity and Identity*. Oxford: Blackwell.
- Giddens, Anthony (1994). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Hall Stuart (ed.) (1996). *Questions of Cultural Identity*. London: Sage.
- Massey, Doreen and Pat Jess (eds.) (1995). *A Place in the World? Places, Cultures, and Globalization*. Oxford: Oxford University Press.
- McGuigan, Jim (1999). *Modernity and Postmodern Culture*. Buckingham: Open University Press.
- Morley, David and Kevin Robins (1995). *Spaces of Identity: Spaces of identity: Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*. London: Routledge.
- O'Connor, Justin and Derek Wynne (eds.) (1995). *From the Margins to the Centre: Cultural Production and Consumption in the Post-industrial City*. Aldershot: Arena.
- Robins, Kevin (1991). "Tradition and translation: National Culture in its Global Context." In *Enterprise and Heritage: Crosscurrents of National Culture*. John Corner and Sylvia Harvey (eds.). London: Routledge.
- Tomlinson, John (1999). *Globalization and Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Urry, John (1995). *Consuming Places*. London and New York: Routledge.
- Williams, Raymond (1977). *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Zukin, Sharon (1995). *The Culture of Cities*. Oxford: Blackwell.

Günaydın G-8: Sayısal Eşitsizliği Kapatma Girişimi ve Türkiye Deneyimi

Özet

Makalenin amacı, "bilgi toplumunun" altyapısı olarak tanımlanan etkileşimli iletişim ağlarına erişim için gerekli olan yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlığına ilişkin Türkiye'deki son verileri ortaya koymaktır. Böylece bu verileri doğuran bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) ile iletişim ağlarına yönelik politikaların üretildiği ortamı, stratejik ve idealist iletişim yaklaşımları açısından ele almak mümkün olabilir. Türkiye'deki durumu ele alan bu inceleme, ulusal ve uluslararası ölçekte varolan "sayısal bölünmenin" kapanması amacıyla başlatılan uluslararası girişimlerin yorumlanmasında yardımcı bir çerçeve olarak kullanılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde 1997 ve 2000 yıllarında yapılan ve bu metnin yazarının da gerçekleştirilmesine katkıda bulunduğu iki saha araştırması kullanılarak, Türkiye'deki durum ele alınacaktır. Üzerinde durulacak olan teknolojiler; sabit telefon, bilgisayar ve internet olacaktır. Bu teknolojilere sahip olmanın, gelir grupları ve bölgeler açısından bir çözümlenmesi yapılmaktadır. İkinci bölümde, Türkiye'deki iletişim ağı politikalarında görülen değişimle, farklı yerli ve yabancı aktörlerin bu politikaların oluşmasına ilişkin yaklaşımları ele alınacaktır. Daha sonra, zengin ülkeler olarak tanımlanan G-8'lerin, 2000 yılında Okinawa Zirvesi'nde kamuoyuna açıkladıkları ve "sayısal bölünme"nin giderilmesine yönelik olduğu belirtilen girişimler irdelenecek ve sonuç bölümünde kimi öneriler getirilecektir.

Haluk Geray
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Okinawa Initiative of the G-8 and Digital Divide: Turkey's Experience

Abstract

The issue of "digital divide" has re-emerged in international fora last year following the Okinawa Summit of G-8 countries where an initiative to devise mechanisms to close the gap between the information rich and the information poor, both within and across "nations," was given a green light. The major aim of the article is to investigate the issue, using Turkey as a case in which domestic and international dynamics shape telecommunications and ICT (information and communication technologies) policies and to develop suggestions for international community. In the first part of the article, results of a recent survey will be presented. This survey has shown, the extent of digital divide in Turkey is larger than developed countries and to remedy the situation piecemeal solutions may not work, as may be the case in many other developing countries. In the second part of the article, in order to help to contextualize network policy trends in Turkey, two alternatives, the Idealist and the Strategic, will be considered. In the Turkish case both the Idealist and Strategic models have co-existed. However, Turkish experience with the emerging global governance regime supports research, which question optimistic scenarios.

Günaydın G-8: Sayısal Eşitsizliği Kapatma Girişimi ve Türkiye Deneyimi¹

¹ OECD tarafından Paris'te Aralık 2000'de düzenlenen "The Digital Divide: Enhancing Access to ICT's" konulu toplantıya sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve güncellenmiş halidir.

Giriş

"Küresel köy", "iletişim devrimi", "enformasyon çağı", "enformasyon toplumu" gibi tanımların ilk yapıldığı 1960'lardan bu yana, "enformasyon yoksulları/enformasyon zenginleri" ayrımı, iletişim yazınında eleştirel yaklaşımda bulunanlar tarafından kullanılmaktadır. Enformasyon toplumunun, ulusal ve uluslararası düzeyde eşitliği sağlayacağı savına karşılık, eleştirel ekonomi politik yaklaşımlar konunun iktidar ve yapılarla ilişkisini vurgulayarak hem "enformasyon toplumu" tanımının niteliğini hem de teknoloji-determinist iyimser beklentileri sorgulamışlardır. Bu konuyla ilgili tartışmaları, birinci kuşak enformasyon toplumu tartışmaları olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Birinci kuşak enformasyon toplumu düşünürlerinin ortak özellikleri, enformasyon toplumu nu bir anlamda kapitalist sanayi toplumunun aşıldığı bir toplumsal yapı olarak görmeleridir.

İkinci kuşak enformasyon toplumu/bilgi toplumu tartışmalarının ise özellikle 1990'lı yıllarda başladıkları ve daha çok ABD, Avrupa Birliği ve Asya-Pasifik bölgelerindeki hükümetlerin politikalarıyla ilişkili oldukları söylenebilir. ABD'de Clinton-Gore ikilisinin büyük ölçüde internet teknolojilerinin kullanıldığı "ulusal/küresel enformasyon altyapısı"nın oluşturulmasına yönelik politikalarının ardından, Avrupa Birliği'nin de 1994'te "enformasyon toplumu" politikalarını başlattığı görülmektedir. İkinci kuşak enformasyon/bilgi toplumu yaklaşımlarının temel özelliği, birinci kuşağın aksine, kapitalizmin aşılmasından çok kapitalizmin neo-li-

beral bir yaklaşım çerçevesinde yeniden yapılanmasıyla ilgili olmalarıdır. Bu yaklaşımlar, 1970'lerin sonunda başlayan telekomünikasyon rejiminin yeniden yapılanma çabalarıyla da birleşmiştir. Bu yaklaşımlara göre enformasyon/bilgi toplumu politikaları, internet teknolojilerinin kullanıldığı etkileşimli iletişim ağlarının toplumsal yaşamda belirleyici olması amacını gütmektedir. Eğitimden sağlığa, ticaretten devlet/yurttaş ilişkisine dek uzanan bir yelpazede, geleneksel iletişim yollarının yerini iletişim ağlarının alması, bu programların ortak özelliğidir. Bu hizmetlere koşut olarak, deregüle edilmiş ve liberalleşmiş bir rekabetçi piyasanın oluşturulması da hedeflenmektedir. Enformasyon/bilgi toplumu kavramı bu yanıyla, bilginin ve ileri teknolojilerin ekonomideki rolünü ortaya koymaya çalışan "bilgi (*knowledge*) ekonomisi" tartışmalarından ayrılmaktadır.

Geçtiğimiz yıl, "gelişmiş sekizler" olarak bilinen G-8'lerin bir araya geldiği Okinawa Zirvesi'nde, ulusal ve uluslararası ölçekteki "sayısal eşitsizliğin" kapatılması konusunda yeni bir uluslararası girişim başlatılmıştır. Bu girişim, birinci kuşak tartışmalardaki "enformasyon yoksulları/enformasyon zenginleri" ayrımının ortaya çıkacağı uyarısının haklılığını da göstermiştir. Bu gelişmenin ne anlama geldiğinin anlaşılması için, telekomünikasyon ve bilgi/iletişim teknolojileri (BİT) politikalarına ilişkin yaklaşımların değerlendirilmesi gerekmektedir.

İletişim ağları konusunda politika oluşturma sürecine ilişkin yaklaşımlar, idealist ve stratejik yaklaşımlar olarak sınıflandırıla-

bilir (Mansell 1993: 5). İdealist model, piyasaların ve/veya teknolojinin mistifiye edilmesi üzerinde temellenen yaklaşımlardan türemiştir (Babe:75-79). Bu model, teknolojiyi diğer bütün unsurların örgütleyici ilkesi olarak benimser ve içinde yaşanılan dünyanın gerçek sorunlarının çözümü için teknolojiyi önerir (Babe:79; Mansell 1993:6). İkinci yaklaşım olan stratejik yaklaşımsa, eksik piyasalar, teknelci rekabet ve tekelleşme gibi kuramsal temelleri olan yaklaşımlar üzerinde yükselir. Bu yaklaşımda piyasaların yapısı teknik değişimle birlikte ele alınır ve bu değişimin belirleyicileri de -basitçe piyasa mekanizmaları veya teknik değişimlerce yaratılan dış kaynaklı (*exogenous*) şoklar olarak değil- toplumsal ve kurumsal etkileşimlerin geniş ölçeği içinde ele alınmaktadır (Mansell 1993:6). Daha gerçekçi olarak nitelendirilebilecek olan stratejik model, çeşitli araçların (çokuluslu firmaların) stratejik ve taktik amaçlı manevralarını göz önünde tutmaya çalışır. Ayrıca politika oluşturmada, düzenleyici rejimlerin siyasi ve ekonomik belirleyiciliğini anlamayı hedefler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, iletişim alanında hakim söylemi oluşturan idealist yaklaşım, politika oluşturma sürecinde daha belirleyicidir. İdealist yaklaşım; sosyo-ekonomik gelişme, sanayi politikası, erişim adaletsizlikleri, eşitlik ve evrensel hizmet ilkelerinin uygulanıp uygulanmayacağı konusunu, büyük ölçüde deregülasyon, şirketleşme, ticarileşme ve pazarların açılması (liberalizasyon) politikalarının insafına bırakmaktadır. Bu yaklaşıma göre, merkez ülkelerden satın alınan teknolojiler, diğer bir deyişle yüksek kapasiteli küresel iletişim ağları, "enformasyon çağına" geçiş için yeterli görülmektedir. İdealist/stratejik yaklaşım ayrımı, hem oluşturulan politikaların niteliğini belirlemeye yarar, hem de politika oluşturma süreçlerini kavramaya çalışan farklı yaklaşımların varlığına işaret eder.

Türkiye'de İletişim Teknolojilerine Erişim ve Sayısal Eşitsizliğin Boyutları

Çeşitli ülkelerde iletişim teknolojilerine erişimin ölçülmesi amacıyla değişik yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler ara-

sında en güvenilir olanı, ülke çapındaki erişim bilgilerini hane halkı bazında ölçen saha anketleridir. Bu çalışmada sunulan veriler, Tübitak Bilgi Teknolojileri ve Elektronik Araştırma Enstitüsü bünyesinde 1997 ve 2000 yıllarında yapılan iki ayrı hane halkı saha araştırmasından elde edilmiş verilerdir. Her iki araştırmanın örneklemi de Devlet İstatistik Enstitüsü'nden sağlanmıştır ve nüfusu 20 binin üzerindeki kentsel yerleşim birimlerini kapsamaktadır. Türkiye'deki toplam nüfusun kabaca yüzde 60-65'ini temsil eden örneklemin seçilmesi nedeniyle, küçük yerleşim yerleri ve köyler araştırma kapsamının dışında kalmaktadır. Bu durumun temel nedeni, tüm Türkiye'yi temsil edecek örneklem büyüklüğünün getireceği olağanüstü maliyettir. 2000 yılında yapılan saha araştırmasının bunun dışındaki başka bir kısıtlılığı da, kamusal kaynak olmaması nedeniyle, anketin, ilgili özel sektör kuruluşlarından gelen katkılarla gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu nedenle, anket uygulamasının çeşitli parçaları arasında sadece "sahiplik"le ilgili modül kamuya açıklanabilir bilgi arasında yer almaktadır. Böylece iletişim teknolojilerine sahiplikle, eğitim, yaş, cinsiyet, gelir ve yaşanan bölgeler gibi sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişki ortaya çıkarılabilmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) yaygınlığı ve kullanımı konusunda 1997 ve 2000'de gerçekleştirilen saha araştırmalarının sonuçları bir arada ele alındığında, sabit telefon sahipliğinin %81,8'den %86,9'a yükseldiği görülmektedir.

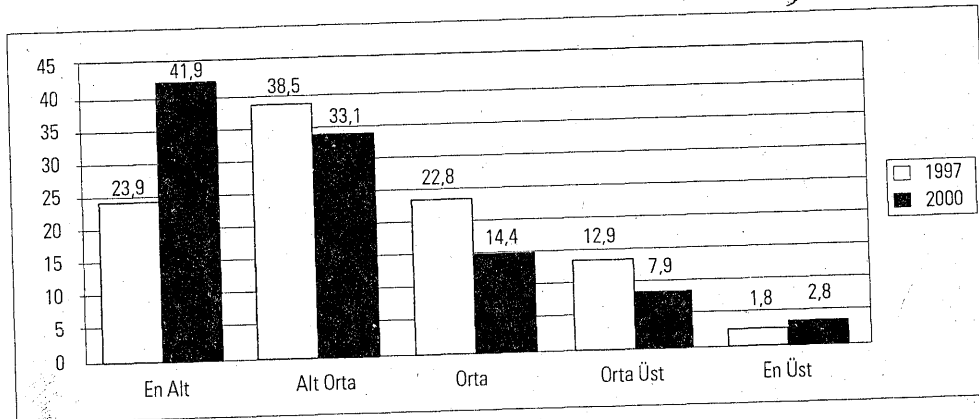
Tablo 1: Hane Halkı BİT Sahipliği (1997-2000)

	1997 (%)	2000 (%)
Televizyon Alıcısı	96,1	97,1
Sabit Telefon	81,8	86,9
Cep Telefonu	10,1	50,2
Kişisel Bilgisayar	6,5	12,3
İnternet	1,2	6,9
Kablolu Televizyon	---	10,9

Evlerde en yaygın iletişim teknolojisi, %97,1 oranıyla televizyondur. Cep telefonu sahiplik oranı 1997'de %10,1'ken 2000 yılında %50,2'ye yükselmiş durumdadır. Bir önceki saha araştırmasında %6,5 olan kişisel bilgisayar sahipliği, 2000 yılında %12,3'e ulaşmıştır. İnternet bağlantısı olan evlerin oranı, %1,2'den %6,9'a varmıştır (Tablo 1).

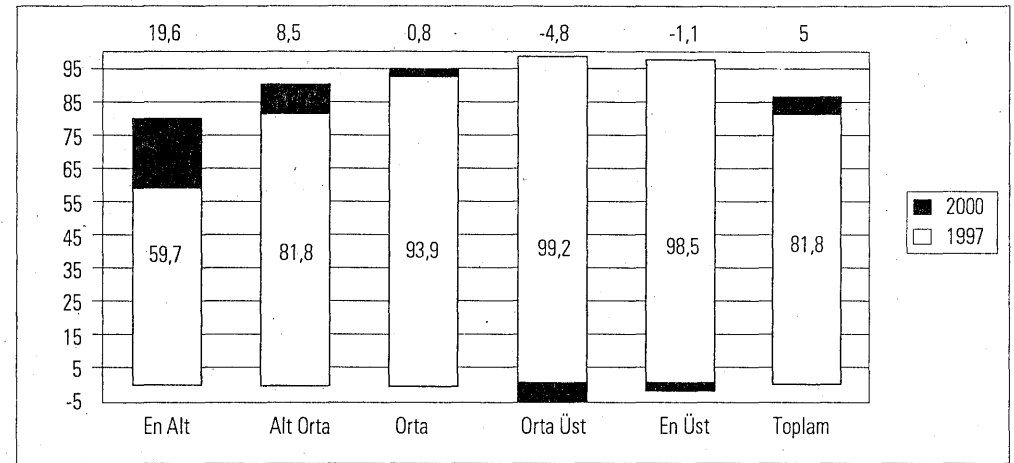
İletişim teknolojilerinin sahipliğiyle gelir grupları arasındaki ilişkiyi ele almadan önce, saha araştırmalarının sonuçlarına göre Türkiye'deki gelir grupları konusunda bilgi vermek gerekmektedir. Araştırma, temel olarak hane halkı gelir araştırması olmamakla birlikte, BİT'lerin sosyo-ekonomik değişkenlerle değerlendirilmesi için, hane halkı gelirine ilişkin bilgi toplanmasını gerektirmiştir. Her iki araştırmada geliri ölçme yöntemleri arasında farklılıkların bulunması, karşılaştırmanın çekinceyle yapılması zorunluluğunu doğurmuştur. Bununla birlikte, sonuçlar genel bir eğilimin saptanmasına olanak verecek durumdadır. Araştırma verilerinin karşılaştırılması sonucu, Türkiye'deki alt gelir grubunun 1997'de %23,9'dan 2000'de %41,9'a yükseldiği görülmektedir. Alt-orta grubun oranıysa %38,5'ten %33,1'e düşmüştür. Genel olarak değerlendirildiğinde alt-orta, orta ve orta-üst gelir gruplarının eridiği anlaşılmaktadır. Oranı yükselen iki grup alt gelir grubuyla en üst gelir grubudur. En üst gelir grubunun oranı %1,8'den 2000'de 2,8'e yükselmiştir (Şekil 1).

Şekil 1: Saha Araştırmalarındaki Gelir Grupları (1997-2000)

Araştırmaların sonuçlarına göre, BİT'ler arasında en demokratik dağılımı gösteren sabit telefon hizmetinde bile sayısal bölünme yaşanmaktadır. En alt gelir grubunun, 1997-2000 yılları arasında bu teknolojiye ilişkin en kazançlı grup olduğu söylenebilir. Bu grubun telefona sahip olma oranı, 1997'de %59,7'den, üç yıl içinde %13,6'lık bir artışla, % 79,3'e çıkmıştır (Şekil 2). Geçen üç yıl içinde, toplam telefon sahipliği içindeki oranı düşen gelir grupları, orta ve orta-üst gruplardır. Her iki grubun toplam telefon sahipliğindeki oranı 1997'de %34,2'den, 2000 yılında %21'e düşmüştür. Genel olarak, en üst gelir grubundakilerin %97,4'ü sabit telefona sahipken, en alt gelir grubundakilerin %79,3'ü bu hizmete erişebilmektedir.

Şekil 2: Gelir Grubuna Göre Hanelerde Telefon Sahipliği

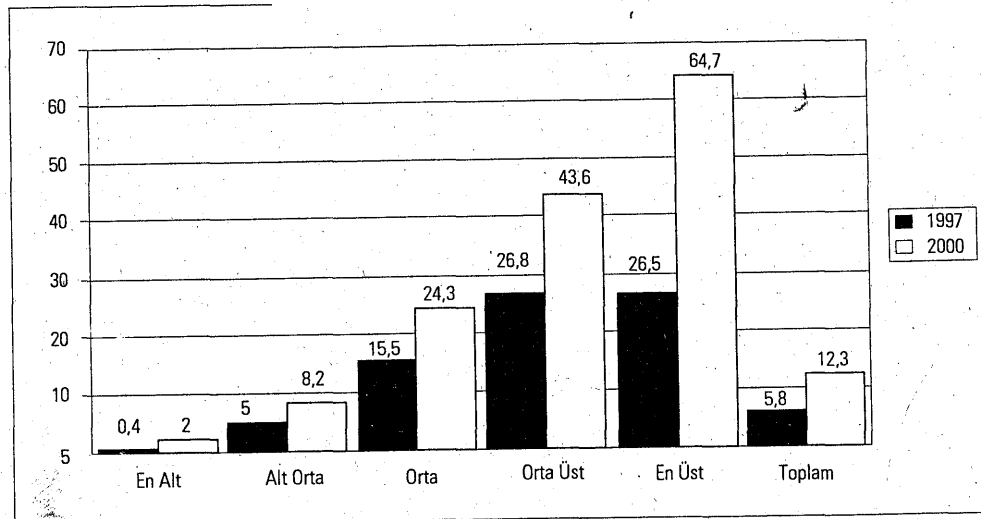
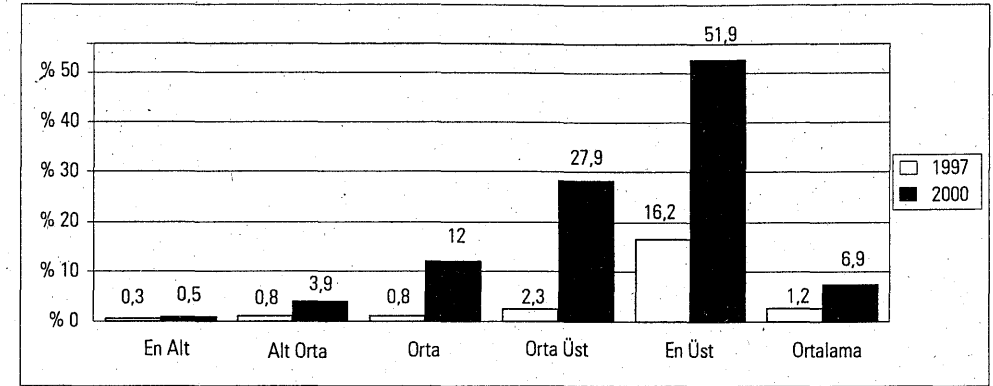
Kişisel bilgisayar sahipliğiyle gelir arasındaki ilişkiye bakıldığında, 1997 yılında en alt gelir grubunda yer alanların %1,6'sı bilgisayar sahibiyken, 2000 yılında bu gruptaki bilgisayar yoğunluğunun %2'ye yükseldiği görülmektedir. Orta-alt gelir grubuna giren hanelerin bilgisayar sahiplik oranı 1997'de %3,2'den 2000'de %8,2'ye yükselmiştir. Üç yıl önce orta gelir grubundaki hanelerde bilgisayar yoğunluğu %8,8'ken, 2000 yılında bu oran %24,3'e çıkmıştır.

Tablo 2: Gelir ve Hanehalkı Bilgisayar Sahipliği (1997-2000)

		Hanehalkı Gelir Grupları (%)					Toplam
		En Alt	Orta Alt	Orta	Orta Üst	En Üst	
Gruba Oranı	1997	1,6	3,2	8,8	16,8	38,2	6,5
	2000	2,0	8,2	24,3	43,6	64,7	12,3
Toplamda Payı	1997	0,4	1,2	2,0	2,2	0,7	6,5
	2000	0,8	2,7	3,5	3,4	1,8	12,3

Bilgisayar sahipliğinde en önemli ilerlemenin üst-orta ve en üst gelir gruplarında gerçekleştiği görülmektedir (Şekil 3). Orta-üst gelir grubunda 1997'deki bilgisayar sahipliği %16,8 düzeyindeyken, bu oran 2000 yılında %43,6'ya çıkmıştır. İlk saha araştırmasında en üst gelir grubunun %38,2'sinin bilgisayara sahip olduğu saptanmıştı. İkinci araştırmadaki verilere göre bu grubun 2000 yılındaki sahiplik oranı %64,7'ye sıçramıştır.

Yüzde 12,3 olan Türkiye bilgisayar sahipliği oranının %5,2'sini orta-üst ve en üst gelir grupları oluşturmaktadırlar. Öte yandan, en alt ve orta-alt gelir gruplarının 1997 yılında ortalama bil-

Şekil 3: Gelir Grubuna Göre Hanehalkında Bilgisayar Sahipliği (1997-2000)**Şekil 4:** Gelir Grupları ve Hanehalkı İnternet Sahipliği (1997-2000)

gisayar sahipliğine katkıları %1,6 iken, 2000 yılında bu oranın %3,5'a yükseldiği anlaşılmaktadır.

Araştırmanın internet aboneliğine ilişkin sonuçlarına göre, en alt gelir grubunda sahiplik oranı 1997'de %0,3 iken, bu oranın üç yıl içerisinde ancak %0,5'e çıktığı anlaşılmaktadır (Tablo 3). En üst gelir grubuna bakıldığında, internet sahipliğinin 1997'de %16,2'den 2000 yılında %51,9'a sıçradığı; benzer şekilde, orta-üst gelir gruplarında internet sahipliği oranının da 1997'de %2,3'ten 2000'de %27,9'a yükseldiği görülmektedir (Şekil 4). Artış hızının yüksek olduğu bir başka kesim de, orta düzeyde gelire sahip olan gruptur. Önceki araştırmada orta gelir grubundaki hanelerin %0,8'i internet'e sahipken, 2000 yılında aynı gelir grubundaki sahiplik oranı %12,0 düzeyindedir. Bu durum, internet'te görülen artışın, en üst ve orta-üst grupların yanında orta gelir grubunun da katkısıyla gerçekleştiğini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 3: Gelir ve Hane Halkı İnternet Aboneliği (1997-2000)

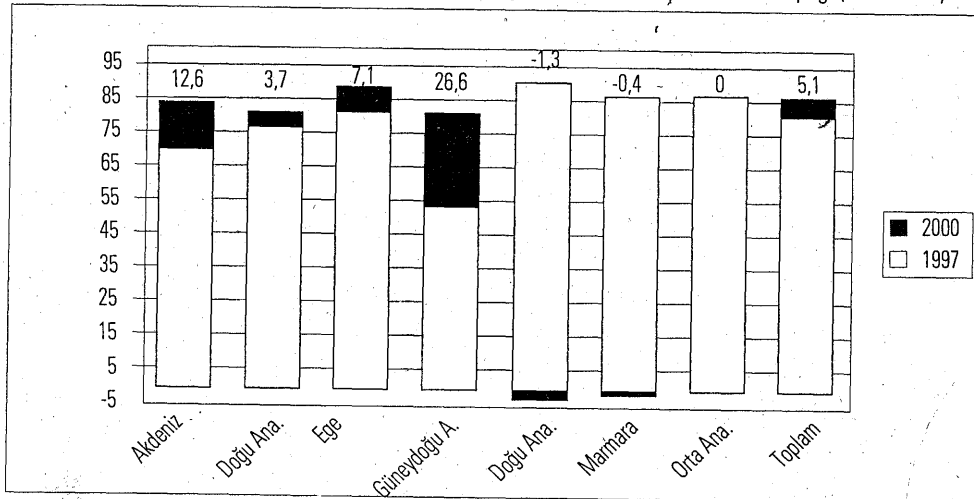
		Hanehalkı Gelir Grupları (%)					Toplam
		En Alt	Orta Alt	Orta	Orta Üst	En Üst	
Gruba Oranı	1997	0,3	0,8	0,8	2,3	16,2	1,2
	2000	0,5	3,9	12,0	27,9	51,9	6,9
Toplamda Payı	1997	0,1	0,3	0,2	0,3	0,3	1,2
	2000	0,2	1,3	1,7	2,2	1,4	6,9

Tablo 4: Bölgelerdeki Hane Halklarında Telefon Sahipliği (1997-2000)

		Coğrafi Bölgeler (%)							
		Akdeniz	Doğu An.	Ege	G.Doğu A.	Karadeniz	Marmara	Orta An.	Toplam
Bölgede Oranı	1997	71,1	78,1	82,0	54,5	92,0	87,8	88,0	81,8
	2000	83,9	81,8	89,1	81,1	90,7	87,4	88,0	86,9
Toplamda Payı	1997	10,2	4,4	9,8	4,4	6,8	33,3	12,9	81,8
	2000	9,9	4,7	13,7	6,0	7,8	28,2	16,6	86,9

Sabit telefon yoğunluğunun bölgelere göre dağılımı incelendiğinde, Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgelerinin önemli kazanımlar elde ettiği görülmektedir (Tablo 4). Güneydoğu Anadolu'da 1997'de evlerin %54,5'inde telefon bulunmaktayken, 2000'de bu oran %81,1'e yükselmiştir. Akdeniz bölgesinde 1997'de %82 olan telefon yoğunluğu, 2000'de %83,9'a ulaşmış; Ege bölgesindeyse %71,1'den %89,1'e çıkmıştır (Şekil 5).

Karadeniz'de sabit telefon bağlantısı olan hanelerin oranında %2'lik bir düşme olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bölgede, 1997'de %92,0 olan telefon yoğunluğu, 2000'de %90,7'ye düşmüştür. Marmara Bölgesi'nin toplamdaki oranı %33,3'ten %28,2'ye düşerken, İç Anadolu'nun payı %12,9'dan %16,6'ya yükselmiştir.

Şekil 5: Coğrafi Bölgelerde Hane Halkı Telefon Sahipliği (1997-2000)**Tablo 5:** Coğrafi Bölgelerde Hane Halkı Bilgisayar Sahipliği (1997-2000)

		Coğrafi Bölgeler (%)							
		Akdeniz	Doğu An.	Ege	G.Doğu A.	Karadeniz	Marmara	Orta An.	Toplam
Bölgede Oranı	1997	1,3	3,3	5,2	0,3	4,0	11,4	5,6	6,5
	2000	7,3	9,0	11,3	1,2	13,6	16,9	13,1	12,3
Toplamda Payı	1997	0,2	0,2	0,6	0,0	0,3	4,3	0,8	6,5
	2000	0,9	0,5	1,7	0,1	1,2	5,4	2,5	12,3

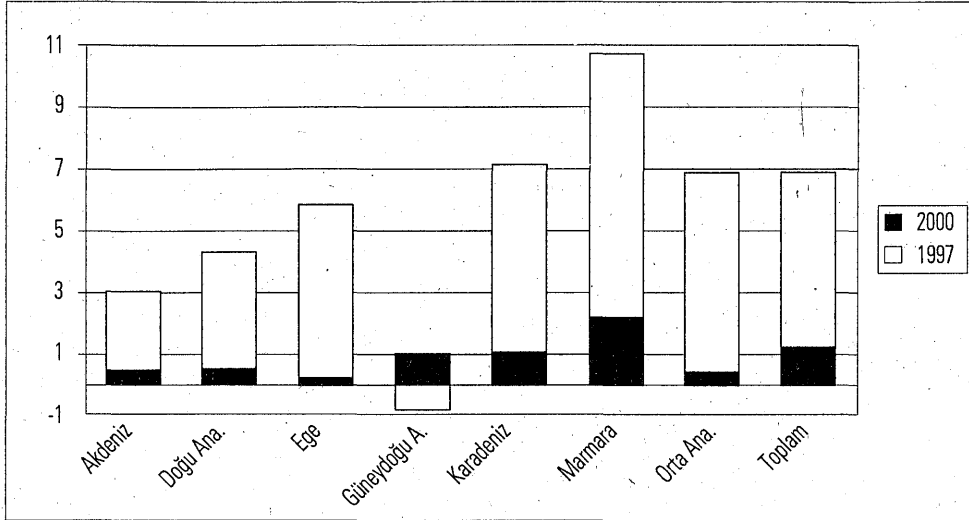
Hanelerde bilgisayar sahipliğinin bölgelere göre dağılımı incelendiğinde; Karadeniz, Marmara ve İç Anadolu bölgelerindeki oranların ülke ortalamasının (%12,3) üzerinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Marmara bölgesindeki bilgisayar yoğunluğunun 1997'de %11,4'ten 2000'de %16,9'a çıktığı; bu bölgedeki bilgisayarların Türkiye'deki toplam bilgisayar sayısı içindeki payının, 1997'de %4,3'ten 2000'de %5,4'e yükseldiği görülmektedir (Tablo 5). İç Anadolu bölgesinde, bilgisayar sahibi evlerin oranı %5,6'dan %13,1'e yükselirken, Karadeniz bölgesinde bu oran %4'ten %13,6'ya sıçramıştır.

Hane bazında internet sahipliğinin bölgelere göre dağılımı ele alındığında, İç Anadolu Bölgesi'nde 1997'de evlerin %0,4'ünde internet bulunurken, bu oran 2000 yılında %6,9'a çıkmıştır (Tablo 6). Bununla birlikte Marmara bölgesi, internet bağlantısına sahip olma oranı konusundaki liderliğini sürdürmektedir. 1997 yılında bu bölgede hanelerin %2,2'si internet bağlantısına sahipken, 2000 yılında bu oran %10,7'ye yükselmiştir. Kazanım açısın-

Tablo 6: Bölgelere Göre Hanehalkı İnternet Sahipliği (1997-2000)

		Coğrafi Bölgeler (%)							
		Akdeniz	Doğu An.	Ege	G.Doğu A.	Karadeniz	Marmara	Orta An.	Toplam
Bölgede Oranı	1997	0,4	0,5	0,2	1,0	1,1	2,2	0,4	1,2
	2000	3,0	4,3	5,9	0,2	7,1	10,7	6,9	6,9
Toplamda Payı	1997	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,8	0,1	1,2
	2000	0,4	0,2	0,9	0,0	0,6	3,5	1,3	6,9

Şekil 6: Coğrafi Bölgelerde Hane Halkı İnternet Sahipliği (1997-2000)

dan önem taşıyan bir başka bölgeyse Karadeniz bölgesidir. Bu bölgedeki internet sahipliği %1,1'den %7,1'e çıkmıştır. Karadeniz ve Marmara bölgelerinin Türkiye ortalamasının üzerine çıktığı ortaya çıkarken, İç Anadolu Bölgesi'nin Türkiye ortalamasıyla (%6,9) başa baş gittiği görülmektedir (Şekil 6).

Türkiye'de sayısal eşitsizlik, özellikle bilgisayar ve internet sahipliğinde belirgin biçimde görülmektedir. Bu alanlardaki sayısal bölünme, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan alt ve orta gelir grupları için geçerlidir. Coğrafi bölgeler açısından bakıldığında da, Marmara bölgesi karşısında, diğer bölgelerin oldukça geride kaldığı görülmektedir.

Türkiye'de İletişim Ağları Politikalarının İç ve Dış Dinamikleri

Türkiye örnek olayında, hem idealist hem de stratejik modelin değişik dengeler içinde bir arada bulunduğu görülmektedir. İdealist yaklaşım, 1980'lerde gündeme gelmiş ve 1990'ların ikinci

yarısında hakim bir konum kazanmıştır. Bununla birlikte, stratejik yaklaşım doğrultusunda politikalar oluşturan birimler de bulunmaktadır.

Türkiye, 1990'ların ortasında, dünya enformasyon altyapısını kendi bölgelerinde kurabilecek çok az sayıdaki ülkeler arasında gösterilmekteydi (Hawkins:189-190). Hawkins'e göre, telekomünikasyon imalat sektörü küresel düzeyde ele alındığında, ülkeleri üç başlık altında sınıflandırmak mümkündür. Birinci grup, telekomünikasyon alanında ileri teknolojinin bütününe sahip olup küresel piyasayı elinde bulunduran ABD, Avrupa Birliği ve Japonya'dan oluşmaktadır. İkinci grup ise belli oranda gelişmişlik arz eden teknolojilere sahip olmakla birlikte, özellikle kendilerine yakın bölgelerde belli bir etkinliğe sahip olan ülkelere oluşmaktadır. Amerika kıtasında Brezilya, Afrika kıtasında Güney Afrika Cumhuriyeti ve Asya-Pasifik bölgesinde Singapur, bu ülkelere örnek verilebilir. Üçüncü grupta yer alan ülkelerse, geriye kalan ve "(satın) alıcı" olarak da nitelenen diğer ülkelerdir. Telekomünikasyon sektöründe "aracı" ülkeler olarak da tanımlanan ikinci grup ülkelerin bu yeteneklerini elde etmelerini sağlayan özellikler arasında; telekomünikasyon donanım üretiminde belli bir üretim ve dışsattım temeline sahip olmaları; Ar-ge yatırımlarında bulunmaları ve telekomünikasyon sektöründe yüksek teknolojiye bütünüyle hakim olan ABD, Avrupa Birliği gibi "birinci grup" ülkelerle bağlantılara sahip olmaları yer almaktadır. Aracı olmaya aday ülkelerin, kendi bölgelerinde kültürel ve ekonomik ilişkiler kurmuş olmaları, diğer bir özellik olarak göze çarpmaktadır.

Türkiye'nin, ikinci grup ülke olarak, küresel enformasyon altyapısının kurulmasında kendi bölgesinde önemli roller üstlenmeye aday olabilmesini sağlayan politika bütünü, stratejik telekomünikasyon politikası olduğu görülmektedir. Bu stratejik politika, telefon yoğunluğunun, kendisiyle benzer konumdaki diğer gelişmekte olan ülkelere oranla daha yüksek olmasını ve telefon dağılımının da görece olarak daha dengeli olmasını sağlamıştır. Esasen, stratejik telekomünikasyon politikalarının, 1980'lere

kadar ülkelerin çoğunda geçerli olduğunu vurgulamak gerekir. Bunun temel nedenleri arasında (a) telekomünikasyon hizmetinin PTT'ler tarafından ve kamu hizmeti anlayışıyla veriliyor olması, (b) merkez ülkelerin çoğunda, ulusal telekomünikasyon donanım üreticilerinin tek alıcılarının (*monopsony*) PTT'ler olması, (c) PTT'lerdeki yüz binlerce işçinin üye olduğu güçlü sendikaların bu sistemi desteklemesi (d) siyasetçilerin, telefonu kırsal alanlara doğru yaygınlaştırarak, seçmenler arasında sempati toplamaya çalışmaları yer alıyor. Noam, bu dönemi "posta-sanayi ittifakı" olarak tanımlamaktadır. Telekomünikasyonun bu dönemdeki görünümünün, "Fordist birikim rejimi" olarak tanımlanan ve 1980'lere dek süren yapılanmaya denk düştüğüne dikkat çekmek gerekir. Bu politikalar, kapitalizmin "küresel" düzeyde yeniden yapılanma çabasıyla birlikte dönüşmeye başlamıştır. Günümüzdeki yeniden yapılanmanın dayandırıldığı telekomünikasyon politikalarının "uluslararası yönetim rejimleri" olarak temel çerçeveleri, GATT (Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması) ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) girişimleriyle şekillenmektedir. Bu politikaların temel unsurları olarak, (a) telekomünikasyon hizmet ve donanım sektörlerinin, yabancı girişimlere de açık olan bir rekabet ortamına taşınması, (b) Posta hizmetleriyle telekomünikasyon hizmetlerinin birbirinden ayrılması ve telekomünikasyon hizmetinin "rekabetçi" piyasalarda yerilmesi, (c) telekomünikasyon düzenlemelerinde; eski PTT'lerden miras kalan, piyasada büyük paylara sahip ve çoğu devlet mülkiyetinde bulunan hakim firmaların rekabete "olumsuz" etkilerinin azaltılması için, "bağımsız" düzenleyici kuruluşların görev alması, (d) kamu hizmeti çerçevesindeki etkinliklerin yerine, piyasanın olumsuz sonuçlarını gidermek üzere, "evrensel/yaygın hizmet" anlayışının yerleştirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması gösterilebilir. Bu ilkeler veya hedefler, genelde kabul görmüşlerse de uygulamalar oldukça farklılaşmakta ve kimi zaman ülkeler arasında yeni-merkantilizm uygulamalarına dek uzanan çıkar çatışmaları ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda idealist modelin de -çıkarcı mücadeleleri ve iktidar süreçleriyle işlemesi anlamında- "stratejik bir bağlama" oturduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'de 1990'lara kadar telekomünikasyon politikalarını belirleyen beş unsurdan söz etmek mümkündür. Bunlar (a) ulusal güvenlik gerekçeleri, (b) Soğuk Savaş döneminde NATO ülkeleri arasında yer alması, (c) kamu düzeninin korunması düşüncesi, (d) "dışa açılma/dışsattırma dayalı büyüme" politikası (Geray 1999a:498). Sayılan bu unsurların, telekomünikasyon ağının genişlemesini desteklemeleri anlamında, birbiriyle "tutarlı" oldukları görülür, çünkü bu unsurların tümü de iletişim ağının ülkenin her yerinde yaygınlaştırılması ve modernleştirilmesi düşüncesini desteklemektedir. Ayrıca, bu unsurlardan özellikle birincisi, yerel teknolojik yeteneklerin edinilmesine ve yerel donanım üretiminin gerçekleştirilmesine önem verilmesini sağlamıştır. 1983'ten 1994'e kadar, gelişmiş ülkelere benzer şekilde, politikacıların oy kazanmaya yönelik sempati toplama çabalarının beşinci bir unsur olarak yukarıda sayılanlar arasına eklenmesi mümkündür. Özellikle 1980'lerdeki uzun telefon bekleme kuyruklarının eritilmesi ve telefonun köylere kadar götürülmesi, politikacıların sempati toplama çabaları arasında gösterilebilir.

Ulusal güvenlik olarak tanımlanabilecek unsur çerçevesinde, Türkiye'nin Kıbrıs sorunu nedeniyle ABD ve NATO ülkeleriyle sürtüşmesi ve çeşitli başka dış politika hedefleri, telekomünikasyon ağının ve genel olarak elektronik sanayinde yerel teknolojik yeteneklerin ve yerel üretimin önemini ortaya çıkartmıştır. ABD tarafından uygulanan ambargo nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, telekomünikasyonun stratejik doğasının anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Öte yandan Türkiye'nin NATO üyeliği, ülkedeki telekomünikasyon ağı üzerinde etkili olmuştur. 1979'dan sonra çıkmaza giren telekomünikasyon ağının bütünüyle sayısallaşması konusunda ilk talepler, NATO'dan gelmiştir. Güneydoğu bölgesinde etkili olan PKK'ye karşı kamu düzeninin korunması amacıyla, köylerin telefon ağlarına bağlanması hızlandırılmıştır. Türkiye'ye Özal aracılığıyla sunulan dışa dayalı büyüme modelinde, yabancı sermayenin ve yabancı firmaların ülkeye çekilmesi konusunda telekomünikasyon, en önem verilmesi gereken unsur olarak görülmüştür.

Ağ politikaları açısından bu dönemin en belirleyici özelliği, stratejik yaklaşımın benimsenmesine karşılık, bu politikaların büyük ölçüde tepeden inme kararlarla oluşturulmasıdır. Politika oluşturma sürecine katılan kesimler, büyük ölçüde ordu ve güvenlik birimleri, Devlet Planlama Teşkilatı ve hükümet temsilcileri ile sınırlı kalmıştır. Böylece, alınan kararlar, ağın topolojisine (nereye doğru ve nasıl yaygınlaşacağı) ilişkin kararlar olmuştur. Siyasetçiler, özellikle seçimler öncesinde, PTT'nin kendi seçim bölgelerine hizmet götürmesi için baskı kurabilme avantajlarını başarıyla kullanmışlardır. Bununla birlikte o dönemde, dünya çapındaki krize bağlı olarak kaynak bulma sorunları yaşandığından, gerekli yatırımlar yapılamamış ve telefon edinebilmek için sırada bekleyenlerin sayısında yoğun birikmeler meydana gelmiştir.

1990'lardan itibaren Türkiye'deki iletişim ağlarına ilişkin politikalarda idealist yaklaşımın ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Eski telekomünikasyon politikasına yönelik ilk sarsıntı 1987'de PTT'nin telekomünikasyon bölümünün özelleştirilmesi çabalarıyla meydana geldiği görülür. Pek çok geliştirmeye yönelik baskılar, bütçe açıklarının ve dış borç stoğunun azaltılması gerekmesiyle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) gelmiştir. Dünya Bankası 1992 yılında, bu konu çerçevesinde Türkiye yönelik bir rapor hazırlamıştır. Rapor, telekomünikasyon alanında "tekelin" sona erdirilmesini, posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin birbirinden ayrılarak telekomünikasyonun şirketleştirilmesini, bağımsız düzenleyici bir kuruluşun oluşturulmasını, katma değerli yeni hizmetlerin liberalize edilmesini, insan sermayesi oluşturulmasını ve kamu sektörünün yönetiminin enformatize (bilgisayarlaşarak ağlaşma) edilmesini önermekteydi (World Bank 1993:199-204). Ne var ki, aynı rapor, telekomünikasyon ve BİT sektöründe yerel donanım üretimi yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik sanayi politikaları oluşturulması konusunda hiç bir öneri getirmiyordu. Sadece gelişmiş ülkelerin kendi üreticilerine verdikleri sübvansiyonların (devlet yardımları) avantajını kullanmak için

dışarıdan ithalat yapılması ve gümrük tarifelerinin kaldırılması önerilmişti (23).

Türkiye'deki hükümetlerin neredeyse hepsi önerilen bu hedefleri gerçekleştirmek için çabalamıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin çeşitli iptalleri nedeniyle bu süreç çatışmalı ve gecikmeli olmuştur. Bununla birlikte posta ve telekomünikasyon hizmetlerinin ayrılması, telekomünikasyon bölümünün Türk Telekom olarak şirketleştirilmesi ve "bağımsız düzenleyici" kurumun oluşturulması tamamlanmıştır. Öte yandan Türk Telekom hisselerinin bir bölümünün satışı henüz gerçekleştirilememiştir.

Dünya Bankası, 1980'li yıllara kadar, geliştirmekte olan ülkelerde kamu hizmetini iyileştirme ve yeni yatırımları destekleme politikası izlemiştir. Daha sonra Dünya Bankası'nın gündemi yenilenmiş ve piyasa odaklı idealist yaklaşım egemen olmuştur. Böylece büyük altyapı projeleri çerçevesinde verilen altyapı kredilerinin yerini özelleştirme sürecinin gerçekleştirilmesi için verilen destek almıştır. Örneğin, özelleştirme sürecinde danışman firmalar tutmak için gerekli olan krediler, Dünya Bankası tarafından sağlanmaktadır. Dünya Bankası'nın telekomünikasyon ve bilgi/iletişim teknolojileri sektörü alanındaki bu politika değişiminde, gerçekleştirilmesi talep edilen reformların toplumsal etkileri göz ardı edilmektedir. Dünya Bankası'nın telekomünikasyon ağlarına ilişkin yeniden yapılandırma politikalarının büyük uluslararası ticari telekomünikasyon kullanıcılarını ve kentsel seçkinleri kayırdığı, coğrafi ve toplumsal olarak dezavantajlı kesimleri cezalandırdığı savunulmaktadır (Urey: 113-114). Dünya Bankası'nın Türkiye'ye ilişkin önerilerine bakılırsa, iletişim ağlarındaki yeniden yapılandırmanın çerçevesi, telekomünikasyondaki "küresel yönetim rejimi"nin ilkelerinin de gerisindedir. Örneğin, yeni küresel yönetim rejiminin temel belgelerinden olan Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) Hizmetler Anlaşması (GATS) Telekomünikasyon Eki ve Düzenleyici Reform Referans Belgesi'nde, piyasa mekanizmasının dışladığı kesimlere de hizmet ulaştırılması için "evrensel hizmet" ilkesi kabul edilmektedir. Oysa, Türkiye'ye yapılan önerilerde bu ilkeye yer verilmemiştir.

Dünya Bankası'nın raporu çeşitli kesimler tarafından yeterli bulunmamıştır. Raporda göz ardı edilmiş olan telekomünikasyon ve BİT donanım üreticileri, Türk Telekom, ilgili akademisyenler ve Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) bir araya gelerek yeni bir anaplan girişimi başlatmışlardır. Bu kesimler, yeni girişimleri için Dünya Bankası'nın Teknoloji Geliştirme Fonu'ndan yararlanmak istemişler, ancak bu istekleri reddedilmiştir. Öneri, Türkiye'nin gelecekteki enformasyon/telekomünikasyon altyapısının nasıl olabileceğinin araştırılmasından ve hükümete, yerel donanım üreticilerine, Türk Telekom'a, araştırma ve geliştirme kurumlarına yol gösterecek bir vizyonun yaratılmasından oluşuyordu (DB Türkiye Misyonu Mektubu, 1994). Anaplan fikri daha sonra, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun (Tübitak) da desteğiyle, Sanayii Politikaları Tartışma Platformu'nda yapılan geniş katılımlı toplantılarda da ağırlığını korumuştur.

Stratejik yaklaşımı temel alan Türkiye Ulusal Enformasyon Anaplanı (TUENA) fikri, bu gelişmeler çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Bütünüyle yerli parasal kaynaklarla gerçekleştirilen bu anaplan çalışması, aşağıdan-yukarıya ve çok daha katılımcı bir gelişim sürecini izlemiştir. TUENA'ya yönelik parasal kaynakların aktarılması, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin çeşitli kamu kurumlarıyla yaptığı toplantılardan sonra, dönemin Başbakanı'na gönderilen bir yazının ertesinde 1996 yılında gerçekleşmiştir. Dünyanın pek çok gelişmekte olan ülkesinde neo-liberal ideolojilerin etkisi altındaki elitler/hükümetler gelişme sürecini "dünya ekonomik sistemine teslimiyet içinde erime" olarak anlamaktadırlar (Sussman 1995:92). Bunun yanında, seçimlere avantajlı girebilecek bütçe kaynaklarının yaratılmasına yönelik kısa dönemli çıkarların da iletişim ağlarındaki yeniden yapılanmaları kabul etmede etken olmaktadır. Askeri elitlerin ise, gerek Kemalist geleneğin etkisi, gerekse de geleneksel bir stratejik iletişim politikası izlemeleri nedeniyle, stratejik bir yaklaşıma sıcak bakmaları kolayca anlaşılabilir. Ayrıca, internetin gelişimiyle birlikte, bu ortamın kamu düzeni açısından ne tür riskler getireceği de MGK'nun ilgi alanına girmektedir. Bununla

birlikte askeri kesimin de bütünüyle stratejik yaklaşımın arkasında olup olmadığı ayrı bir incelemenin konusunu oluşturmaktadır. TUENA Anaplan çalışması 1997'de başlamış ve 2000'de tamamlanmıştır. Ağırlıklı olarak katılımcı yöntemlerin kullanıldığı TUENA, temel vizyon olarak, iletişim ağına ilişkin politikaların (a) sürdürülebilir bir kalkınma için genel sosyo-ekonomik yararın ençoklaştırılması, (b) Türkiye'nin yerel BİT ve telekomünikasyon sanayisinin yerel katma değerinin uygulanabilir (optimum) noktaya erişerek sıçrama yapması, (c) küresel düzeydeki piyasalardan pay kapılması için kendi bölgesinde liderlik işlevini üstlenmesi, (d) yukarıdaki vizyonu gerçekleştirmek üzere politikaların uygulanması ve gerekli kurumsal yapılanmaların gerçekleştirilmesi gibi hedefler gütmektedir. (TUENA, 2000).

TUENA'nın sosyo-ekonomik yararın ençoklaştırılması ilkesi gereği, düşük gelir düzeyli toplumsal kesimlerin geleceğin bilgi toplumundan dışlanmaması için, satın alma gücünü yükseltecek toplumsal ve ekonomik politikalar birincil önemdedir. İkinci olarak, iletişim ağlarının kurulmasında evrensel hizmet ilkesinin uygulanması ve özellikle alt gelir gruplarının, kırsal alanların ve kente yeni yerleşen kesimlerin hedeflenmesi önerilmektedir. Bunun yanında evrensel hizmet ilkesinin bütün yasal düzenlemelere konması ve düzenleyici kurumun da bu işlevin yerine getirilmesinde sorumluluk alması önerilmektedir. İletişim ağlarının özellikle okullarda, sağlık kesiminde ve kamu yönetiminde yaygınlaştırılmasının eşgüdümlemesi önerilerek, Türk Telekom'un ulusal enformasyon altyapısının kurulmasında öncü bir rol üstlenmesi gerektiği savunulmaktadır. TUENA kapsamındaki diğer önerilerin de gerçekleştirilmesi için ayrıntılı politika önerileri de bulunmaktadır. Yukarıda belirtilen sosyo-ekonomik yararın ençoklaştırılması ilkesi, anaplarda piyasalara vurgu yapılmadığını ve idealist modelin yerine stratejik bir modelin önerildiğini ortaya koymaktadır.

Anaplan çalışmasının önerdiği çeşitli politikaların bir bölümünün, başta Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı çeşitli kurumlarda olmak üzere, uygulandığı; ancak hükümet düzeyinde toptan ve kararlı bir şekilde benimsenmediği görülmektedir. Örneğin teleko-

münikasyon yasasında yapılan son değişikliklerde, evrensel hizmet ilkesine ve yerel sanayinin desteklenmesi yaklaşımına yer verilmekle birlikte, Türk Telekom'un hisselerinin bir bölümünün yabancı ortaklara satılması örneğinin de gösterdiği gibi, TU-ENA'nın uyarıları dikkate alınmamıştır. Telekomünikasyon yasa tasarısında, TUENA'da öngörülenlere uygun biçimde evrensel hizmet amaçlı bir fonun kurulması öngörülüyorsa da, TBMM'deki görüşmelerde, bu konuyla ilgili madde yasa taslağından çıkarılmıştır. Bu kararın gerekçesi, hükümetin IMF ile yapmış olduğu çerçeve anlaşmada, bütün fonların tasfiyesinin öngörülmüş olmasıdır. ABD ve Avrupa Birliği başta olmak üzere neredeyse tüm dünyada uygulanan evrensel hizmet fonu böylece Türkiye'de uygulanmamaktadır. Uluslararası GATT Anlaşmalarının Telekomünikasyon Eki'nde de yeri olan bu uygulamanın IMF gerekçe gösterilerek konulmaması, Türkiye'de politika oluşturma sürecinin ne kadar "teslimiyetçi" bir anlayışla uygulandığına tipik bir örnektir.

Ortaya çıkmakta olan iletişim ağları çerçevesinde Türkiye'nin "küresel yönetim rejimi" deneyimi, iyimser senaryoları sorgulayan araştırmaların haklılığını göstermektedir. Yeni GATT/Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde geliştirilen ve piyasalara erişimi temel alan yeni BİT ve telekomünikasyon rejimi, enformasyon yoksulları ve enformasyon zenginleri arasındaki farkı kapatabilmekten uzaktır (Mansell 1997: 210). Sürdürülebilir sosyo-ekonomik gelişme hedeflerini güçlendirecek özöl önlemler alınmadıkça, yeni rejimin gelişmekte olan ülkelerin durumunu iyileştirme konusundaki potansiyeli kuşkulu olacaktır (Geray, 1999b: 25-26). Yeni rejim, sayıları çok da fazla olmayan merkez ülkelerin iletişim ağlarını kullanarak, gelişmekte olan ülkelerin gelir düzeyi görece yüksek kesimlerine ve iş çevrelerine yeni mal ve hizmetler (yeni ekonomi) yanında en geniş anlamda enformasyon ekonomisinin "mallarını" (donanım, yazılım, iletişim hizmetleri, ve her türlü içerikler, uygulamalar) pazarlayabileceği bir uluslararası düzen yaratmaya eğilimlidir. "Masaüstü sömürgecilik" (Geray, 1995) olarak kavramlaştırılabilecek bu tür bir yeni dünya düzeni, gelişmiş merkez ülkelerin, kıt kaynaklara nere-

deyse marjinal maliyetlerle erişerek, gerekli donanımı sattıktan sonra, ellerinde tuttıkları ve gene bu ülkelere satacakları içerik ve yazılım gibi "enformasyon" unsurlarını da içermektedir (Babe: 207). Öte yandan gelişmekte olan ülkelerin çoğu, ancak yenilene-meyen kaynaklarını satarak, merkez ülkelerdeki hizmet ve enformasyona sahip olabileceklerdir.

Bununla birlikte, "stratejik" politikalar oluşturabilen ülkelerin bir bölümü bu düzende avantajlı bir konum da elde edebilirler. Bunu başarmanın bir yolu küresel enformasyon altyapısını kullanarak, gelişmiş ülkelerdeki enformasyona erişmek ve buradaki firmaların ürettikleri yenilikleri taklit edip üretebilmektedir (Antonelli: 29). Bu tür bir fırsatın yakalanması öncelikle BİT ve telekomünikasyon alanındaki politika oluşturma ve uygulama sürecinde stratejik bir yaklaşıma sahip olmaktan geçmektedir. Toplumsal hedefler bir yana, politika hedefinin bütün bir ülke ekonomisini geliştirmesi amaçlandığında ekonominin bütününe etkileyecek dışsallıklar ve tamamlayıcı öğeler (*complementaries*) ekonominin bütününe göz önüne almayı gerektirmektedir (Curtis: 133-134). Bu durum, politika oluşturma ve uygulama sürecine bütün sektörlerin katılımını gerekli kılmaktadır. Ancak Türkiye'nin deneyimi, idealist modeli savunan yerli ve yabancı aktörlerin bu katılımcılığa açık olmadığını göstermektedir. Oysa TU-ENA örneğinin de gösterdiği gibi, stratejik yaklaşımlarla, aşağıdan yukarıya politika oluşturma ve uygulama yaklaşımı birleştirilebilmektedir.

Türkiye'de beliren stratejik temelli alternatif yaklaşımların uluslararası forumlara da yansıtıldığı görülmektedir (Bkz. ITU 1996; ILO 1996; UNESCO, 1996; UNCTAD 1997; UNDP 1996). Birleşmiş Milletler'e bağlı komisyonlar arasında yer alan Gelişme için Bilim ve Teknoloji Komisyonu'nun (UNCSTD) 1998'de yayımladığı rapor da bu gelişimi belgelemektedir (Mansell and Wehn, 1998). Söz konusu rapor, etkileşimli planlama ve katılıma dayalı ulusal BİT/telekomünikasyon stratejilerinin geliştirilmesinin, hem tepeden inme devlet planlamasına, hem de "piyasanın kumarlarına" bir alternatif olduğuna dikkat çekmektedir.

"Sayısal Bölünmeyi" Kapatma Girişimi

"Gelişmiş Sekizler" (G-8) olarak bilinen ülkelerin 2000 yılında gerçekleştirdikleri Okinawa Zirvesi'nde, sayısal bölünmenin kapatılmasına ilişkin bir girişimin başlatılmış olması ne anlama gelmektedir? 1970'lerden bu yana UNESCO bünyesinde gerçekleştirilen tüm Yeni Dünya İletişim ve Enformasyon Düzeni tartışmalarında, gelişmekte olan ülkeler, iletişim alanındaki dengesizliğin düzeltilmesi için gelişmiş ülkelerin teknik ve maddi yardımlarını talep etmişlerdi. McBride Komisyonu, yayınladığı raporda, bu amaca yönelik parasal kaynaklar sağlayan mekanizmalar önermişti. Bu raporu izleyen dönemde ABD ve İngiltere UNESCO'dan ayrılmış, ancak yine Birleşmiş Milletler'in organlarından olan Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nde (ITU) parasal ve diğer konulardaki destek sağlama girişimleri benzer biçimde sürmüştür. ITU'da hazırlanan Maitland Raporu'nda da bu yönde hizmet verecek olan mekanizmalara yer ayrılmıştı. Ne var ki; gerek UNESCO, gerekse de ITU'daki girişimler sonuç vermemiş, ayrılan kaynaklar son derece zayıf kalmıştır.

Bütün bu tarihsel geçmiş göz önünde alındığında, Okinawa Zirvesi'nde gelişmiş ülkelerin bu kez sayısal bölünmeyi giderecek çeşitli mekanizmalar önermek üzere girişimde bulunmaları, şaşırtıcı bir gelişmedir. Zirve bildirisinde, başlatılacak girişimin, varolan uluslararası rejimle uyumlu ve piyasa mekanizmalarına ters düşmeyecek şekilde uygulanacağı belirtilmektedir. Ayrıca, ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya çıkmakta olan sayısal bölünmenin giderilmesi için, uluslararası girişimlerin gerekli olduğu görüşü savunulmaktadır. Bu yaklaşım tarzına yönelik ilk aşamada yapılabilecek bir değerlendirme, iki noktayı göz önünde tutmayı gerektirir. Birincisi, gelişmiş ülkelerin pek çoğunda, yaşlı nüfus başta olmak üzere, geniş kesimlerin iletişim ağlarına erişememesi sorunu bulunmaktadır. Pek çok gelişmiş ülkede, yaşlı nüfusun oldukça geniş bir kesimi oluşturması durumu, BİT sektörüne ilişkin iyimser beklentileri törpülemektedir. Bu açıdan varolan yeni küresel yönetim rejiminin geçmişte göz ardı ettiği dışlanma olgusunun artık bu ülkelerdeki politikacıların da gündemine girmiş ol-

ması şaşırtıcı değildir. Özellikle elektronik ticaret uygulamalarının yaygınlaşmasının önündeki önemli engellerden biri yaşlı nüfusun yüksek oranıdır. Öte yandan, yukarıda da belirtildiği gibi, gelişmekte olan ülkelerin etkileşimli iletişim ağlarının yaygınlaşmasının G-8'lerin işine geleceği açıktır. Dolayısıyla başlatılan girişimin "masaüstü sömürgeleştirme" girişimi olup olmadığının araştırılması da gerekmektedir. Ancak, çalışmalarda aktif bir rol oynayan aktörler arasında, Birleşmiş Milletler'e bağlı çeşitli organların da bulunması, alternatif stratejik yaklaşımların gündeme gelmesini sağlayabilir. Bu nedenle, sonucun büyük ölçüde politika oluşturma sürecinin nasıl örgütleneceğine bağlı olacağı düşünülebilir. Bir yandan konuyu akademik düzeyde araştırırken, diğer yandan politika oluşturma ve uygulama süreçlerini etkilemeye çalışmak, Türkiye'nin geçirdiği deneyimler çerçevesinde yararlı olacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Eğer G-8'ler arasındaki sayısal eşitsizliğin kapanmasını istiyorlarsa, öncelikle ABD'nin kontrolünde olan Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların izlediği politikaların da yenilenmesi gerekmektedir. Her iki kuruluş da, gelişmekte olan ülkelerde büyük etkiye sahiptir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerdeki elitlerin aldığı kararları da etkileme şansına sahiptirler. Bu kuruluşların, iletişim ağlarına ilişkin reform süreçlerini, ülkelerin "hazinelirini güçlendirmede" bir araç olarak sunmaktan vazgeçmeleri gerekmektedir. İletişim ağlarında yeniden yapılanma kendi içinde toplumsal hedefleri de olan bir alan olarak tanımlanmalı ve bütçe açıklarını kapatma alanı olarak görülmemelidir. IMF, evrensel hizmet fonu gibi fonların önünde engel olmamalıdır. İkinci olarak G-8'ler, uluslararası politika oluşturma sürecini, gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerine ve hükümet dışı kuruluşlarına açmalıdır. Söz konusu politikalar, gelişmekte olan ülke yetkililerinin, araştırmacılarının, yerel örgütlenmelerin ve çeşitli toplumsal kesimlerin etkileşimli katılımına açılmalıdır. G-8'ler, sadece telekomünikasyon ve BİT politikalarının, bu alana özgü sayısal eşitsizli-

ği kapatacağını düşünmekle yetinmemeli, zira Türkiye örneğinin de gösterdiği gibi, gelişmekte olan ülkelerdeki sayısal eşitsizliğin boyutları, gelişmiş ülkelere oranla çok daha fazladır. Daha çok GATT ve Dünya Ticaret Örgütü çerçevesinde oluşmakta olan "yeni küresel iletişim ağları yönetim rejimi", özellikle gelişmekte olan ülkelerin konumu göz önünde tutularak yeniden ele alınmalıdır. Yeni girişimlerin DTÖ ve GATT çerçevesi dışında başlatılmış olması bu açıdan ilginçtir. Bu yeni girişimler çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelerin, yardım programlarının oluşturulmasına yönelik karar alma süreçlerine katılımları sağlanmalıdır. Ne var ki, Okinawa Zirvesi'ne, gelişmekte olan ülkeleri temsilen sadece iki ülke çağrılmıştır.

Kaynakça

- Antonelli, C. (1998). "Localized Technological Change and Unemployment in the Global Economy: A Schumpeterian Approach." *Communication and Trade*. Lambertson, D. (der.) içinde. New Jersey: Hampton Press. 25-39.
- Babe, R. (1995). *Communication and the Transformation of Economics: Essays in Information, Public Policy and Political Economy*. Colorado: Westview Press.
- Curtis, T. (1998). "Broadband Network Policy in Developing Countries: Innovation, Standardization and Industry Structure." *Communication and Trade*. Lambertson, D. (der.) içinde. New Jersey: Hampton Press. 119-146.
- Geray, H. (1995). "Küreselleşme ve Masaüstü Sömürgecilik." *Mürekkep* Kış-Bahar 1995: 33-47.
- Geray, H. (1999a). "Network Policy Formation Between Idealist and Strategic Models." *Telecommunications Policy* 23: 495-511.
- Geray, H. (1999b). "ICT -Related Access and Policy Issues for Sustainable Development in Turkey." *ICPD Advocacy in the Global Information and Knowledge Management Age, United Nations Population Fund Technical Paper* 47: 25-26.
- Hawkins, R. (1997). "Prospects for a Global Communication Infrastructure in the 21st Century: Institutional Restructuring and Network Development." *Media in Global Context: A Reader*. Mohammadi, A., Winseck, D., McKenna, J. & Boyd-Barret, O. (der.) içinde. New York: Arnold. 177-193.
- ILO (1996). *Inter-Agency Project on Universal Access to Basic Communication and Information Services: Comments of the ILO*.
- ITU (1997). *World Telecommunication Development Report 1996/97*. Geneva: ITU.
- ITU (1996). *Inter-Agency Project on Universal Access to Basic Communication and Information Services*. http://itu.int/acc/rtc/itu_paper/task1r.htm.
- Mansell, R. (1993). *The New Telecommunications: A Political Economy of Network Evolution*. London: Sage.
- Mansell, R. (1997). "Network Governance: Designing New Regimes." *Communication by Design: The Politics of Information and Communication Technologies*. Mansell, R. and Silverstone, R. (der.) içinde. London: Oxford University Press, pp.186-212.
- Mansell, R. ve Wehn, U. (der) (1998). *Knowledge Societies: Information Technology for Sustainable Development*. New York: United Nations.
- Noam, E. (1991). "Private Networks and Public Objectives." *Annual Review of Institute for Information Studies*: 5.
- Sussman, G. (1995). "Transnational Communications and the Dependent Integrated State." *Journal of Communication* 45(4): 89-106.
- Turkish National Information Infrastructure (TUENA) (2000). *Turkish National Information Infrastructure Master Plan Executive Summary*. <http://www.tuena.tubitak.gov.tr>.
- UNCTAD (1997). *Substantive Theme: Information and Communication Technologies for Development: Report of the Working Group on Information and Communication Technologies for Development (Executive Summary)*. <http://www.unicc.org/unctad/en/special/c16d4s3.htm>.
- UNDP (1996). *Inter-Agency Project on Universal Access to Basic Communication and Information Services: Comments of UNDP*. <http://www.itu.int/acc/rtc/undp.htm>.
- UNESCO (1996). *Information and Communication Technologies in Development: A UNESCO Perspective*. <http://www.itu.int/acc/rtc/unesco.htm>.
- Urey, G. (1995). "Infrastructure for Global Financial Integration: The Role of the World Bank." *Telecommunications Politics: Ownership and Control of the Information Highway in Developing Countries*. Mody, B., Bauer, J., & Straubhaar J. (der.) içinde. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- World Bank (1993). *Turkey: Informatics and Economic Modernization*. Washington, DC: The World Bank.
- WB Resident Mission fax letter. 1 Ağustos 1994.